

Γ.Α.Κ. - ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ ΚΥΚΛΑΔΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΟΥ 1922 ΣΤΗ ΣΥΡΟ

ΕΚΘΕΣΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝ

Ερμούπολη, Ιστορικό Αρχείο
Δεκέμβριος 2002 – Φεβρουάριος 2003

A. Η Μικρασιατική Καταστροφή είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο που δεν μπορεί να ερμηνευθεί με απλουστευτικά επιχειρήματα ή αφορισμούς. Ένα σύνολο παραγόντων, που ασφαλώς ιεραρχούνται, οδήγησε τον Ελληνισμό στη μέγιστη αυτή κρίση. Τα θύματα υπήρξαν κυρίως απλοί άνθρωποι που θα αναγκαστούν να εγκαταλείψουν κατά εκατοντάδες χιλιάδες τις προγονικές εστίες. Μικρότερη, αλλά όχι αμελητέα, ήταν η αντίστοιχη φυγή των μουσουλμάνων που βρίσκονταν στο ελληνικό κράτος.

Στον πρώτο πίνακα παρατίθενται φωτογραφικά και άλλα τεκμήρια για την ακμή των Ελλήνων της Σμύρνης, για τον ελληνικό στρατό στη Μ. Ασία, για τις απώλειες, κ.ά.

Η υποδοχή, περίθαλψη και σταδιακή αποκατάσταση αυτής της προσφυγικής πλημμυρίδας ήταν έργο τεράστιο που συγκλόνισε την ελληνική κοινωνία του Μεσοπολέμου. Οι επιπτώσεις από την εγκατάσταση των προσφύγων ήταν ορατές σε όλες τις όψεις της κοινωνικής ζωής.

B. Στη Σύρο έφθασαν τους επόμενους μήνες της Καταστροφής 7.800 περίπου άτομα. Σώζεται το κατάστιχο όπου καταγράφηκαν από τις υπηρεσίες του Δήμου όλοι κατά οικογένειες. Πλειοψηφούν οι γυναίκες και τα παιδιά. Οι περισσότεροι προέρχονταν από την περιοχή της Σμύρνης, την Κιλικία, την Αρμενία, τον Πόντο. Περίπου 600 ήταν αρμενικής καταγωγής.

Από τις αρχές ήδη του Σεπτεμβρίου 1922 είχε συσταθεί επιτροπή υπό την προεδρία του δημάρχου Ερμούπολης για την εξεύρεση των κατάλληλων οικημάτων προς εγκατάσταση των αναμενόμενων προσφύγων. Ο αριθμός τους όμως ήταν τόσο μεγάλος ώστε χρειάστηκε να επιταχθούν σπίτια, να χρησιμοποιηθούν αποθήκες, φιλανθρωπικά καταστήματα, σχολεία κλπ. για τη στέγασή τους. Οι

περισσότεροι κατασκήνωσαν σε υπαίθριους χώρους. Παρά την αλληλεγγύη που οι τοπικές αρχές και οι απλοί πολίτες έδειξαν στους καταπονημένους πρόσφυγες, παρά τις αποφάσεις που πάρθηκαν για την ποικίλη ενίσχυσή τους –προσφορά τροφίμων, ρουχισμού, οικονομική βοήθεια, κατασκευή αποδευτηρίων, επιτάξεις και άλλων οικιών κ.ά.-- ήταν τόσα τα προβλήματα που ανέκυψαν από τη συσσώρευση τόσων ανθρώπων σε μικρούς χώρους, ώστε γρήγορα εμφανίστηκαν ελλείψεις βασικές σε θέματα ατομικής υγιεινής που αναπόφευκτα απείλησαν τους αφιχθέντες με επιδημικές ασθένειες. Ο αριθμός των προσφύγων στους

καταλόγους ασθενών του Δημοτικού Νοσοκομείου ανεβαίνει κατακόρυφα τους πρώτους μήνες μετά την άφιξή τους στο νησί. Αυξημένοι αναλογικά είναι και οι θάνατοι των προσφύγων την περίοδο αυτή. Οι ιατροί επισημαίνουν τον κίνδυνο από την έξαρση επιδημιών τύπου κυρίως.

Γ. Το 1923 ιδρύθηκε σε μεγάλη έκταση που απαλλοτριώθηκε στη θέση «Αυγό», έξω από την πόλη της Ερμούπολης, το Αμερικανικό Ορφανοτροφείο με έξοδα της Near East Relief Foundation. Στις πελώριες οικοδομές τους στεγάστηκαν, ως το 1929, μορφώθηκαν και έτυχαν κάθε φροντίδας χιλιάδες ορφανά, κυρίως ελληνικής και

αρμενικής καταγωγής. Όλες σχεδόν οι μαρτυρίες συμφωνούν ότι οι παρεχόμενες από ειδικευμένο προσωπικό υπηρεσίες (μορφωτικές, υγιεινής κλπ.) ήταν υποδειγματικές για την εποχή τους. Υπήρχαν τμήματα ραπτικής, κεντήματος, βιβλιοδεσίας και πολλά άλλα για την επαγγελματική προετοιμασία των τροφίμων του

Ορφανοτροφείου. Σ' αυτό, επίσης, λειτούργησαν πλήρη εξατάξια δημοτικά σχολεία, αρρένων και θηλέων.

Δ. Δεν παρέμειναν στη Σύρο όλοι οι αφιχθέντες πρόσφυγες. Πολλοί έφυγαν για άλλα αστικά κέντρα ή περιοχές του ελληνικού κράτους αναζητώντας συγγενείς ή καλύτερους όρους εργασίας. Η ρευστότητα στις μετακινήσεις του προσφυγικού πληθυσμού, στα πρώτα ιδιαίτερα χρόνια, ήταν μεγάλη. Η Ερμούπολη, πάντως, με την ανεπτυγμένη βιομηχανία της και τη διευρυμένη αγορά της – ήταν μια μεγάλη πόλη—έδινε ευκαιρίες για εργασία στο εργοστάσιο ή για ποικίλες επαγγελματικές δραστηριότητες, κυρίως για μικρεμπόριο. Δεδομένου μάλιστα ότι περισσότεροι από τους μισούς πρόσφυγες που κατέφυγαν στη Σύρο ήταν από τη Σμύρνη και τις

γύρω περιοχές της, βρήκαν στην αστική Ερμούπολη μια αντίστοιχη επαγγελματική δομή.

Για τον εντοπισμό όσων τελικά παρέμειναν στο νησί από τους πρώτους αφιχθέντες και όσων ήλθαν αργότερα, πολύτιμα είναι τα στοιχεία που προκύπτουν από την «αθρόα» πολιτογράφησή τους, την εγγραφή τους δηλαδή στο δημοτολόγιο της Ερμούπολης, τα μητρώα αρρένων και τους εκλογικούς καταλόγους. Εκτός από τα ονόματα που αναδεικνύονται στις πηγές αυτές, σώζονται και οι φωτογραφίες πολλών προσφύγων –επισυνάπτονται στις αιτήσεις τους για πολιτογράφιση—και οι οποίες μας επιτρέπουν παρατηρήσεις φυσιογνωμικές, ενδυματολογικές, κ.ά. [Οι μορφές αυτές παρουσιάζονται στην οθόνη της τηλεόρασης που βρίσκεται στην έκθεση.] Μεταξύ των προσφύγων που έγιναν δημότες Ερμούπολης συναντώνται και Αρμένιοι.

Το 1924 οι συνολικά 6.500 πρόσφυγες που είχαν εγκατασταθεί στις Κυκλάδες κατανέμονται κατά νησί ως εξής:

Ερμούπολη	2800
Νάξος	900
Κέα	600
Πάρος	900
Μύκονος	300
Μήλος	128
Θήρα	113
Αμοργός	96
Άνδρος	300
Τήνος	400

Ε. Τους πρώτους μήνες από την άφιξη των προσφύγων προείχε η επιβίωση. Αμέσως μετά άρχισε η δύσκολη και επίπονη διαδικασία

της ενσωμάτωσης. Τα προβλήματα στέγης, διατροφής και κυρίως υγιεινής παρέμειναν έντονα για αρκετά χρόνια και πολλές και ποικίλες είναι οι μαρτυρίες των τοπικών αρχών για την αντιμετώπισή τους. Στους απολογισμούς, για παράδειγμα, του Δήμου Ερμούπολης καταχωρίζονται κατ' έτος ποσά για καθαρισμό και απολύμανση προσφυγικού καταυλισμού, για ελέη και βοηθήματα στους ενδεείς πρόσφυγες, για επισκευή κτιρίων όπου είναι εγκατεστημένοι, κλπ. Ιδιαίτερη ήταν η φροντίδα για τη βελτίωση των συνθηκών υγιεινής ώστε να αποφευχθεί η εμφάνιση επιδημικών ασθενειών. Σταδιακά γίνεται η μετάβαση από τα έκτακτα μέτρα στα προληπτικά μέτρα υγιεινής. Ασθενείς πρόσφυγες εισάγονται στο Νοσοκομείο, άποροι στο Πτωχοκομείο. Αποτέλεσμα, η μείωση των θανάτων μεταξύ των προσφύγων, που τους πρώτους μήνες από την άφιξη είχαν φθάσει σε υψηλούς αριθμούς, αποδεκατίζοντας κυρίως βρέφη και μικρά παιδιά.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ & ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΣ

ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ _____ Νομός Κορινθίας
 ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ _____ Πόλις ή Χωρίον _____

Κ Α Τ Α Σ Τ Α Σ Ι Σ

των από 1^{ης} Ιανουαρίου μέχρι 31^{ης} Δεκεμβρίου 1923
 δηλωθέντων Κρουσμάτων Δοιμοδών Νόσων.

Εν Ερμούπολει τη 8 Μαρτίου 1924

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Παρατηρήσεις
Τόπος	Ενδημικός Τύπος	Εμφανής	Πανώλης	Χολέρα	Διφθερίτις	Ήπαρ	Μηνιγγίτις Ενκεφαλιού. Επιδημ.	Όστρακιά	Τυφοειδής Πυρετός	Υπόστρφορος Πυρετός	Διφθερική Ήραφαλιτις	
	N. Θ.	N. Θ.	N. Θ.	N. Θ.	N. Θ.	N. Θ.	N. Θ.	N. Θ.	N. Θ.	N. Θ.	N. Θ.	

Σταδιακά οι πρόσφυγες βρίσκουν απασχόληση, στα εργοστάσια ή αλλού, εξασφαλίζουν κάποια εισοδήματα και αρχίζουν να οργανώνουν τη ζωή τους. Αρκετοί ασχολούνται με το μικρεμπόριο, δημιουργώντας πρόχειρους χώρους για την πώληση των προϊόντων τους. Πολλοί μπόρεσαν να ασκήσουν το επάγγελμα που είχαν στην πατρίδα τους, ιδιαίτερα οι δάσκαλοι, γιατροί, υπάλληλοι, έμποροι. Άλλοι προσαρμόστηκαν στα δεδομένα του χώρου εγκατάστασης. Οι συνέχειες αυτές στα επαγγέλματα ή οι αλλαγές και προσαρμογές προκύπτουν, μεταξύ άλλων, αν συγκριθούν τα επαγγέλματα των προσφύγων που δηλώθηκαν κατά την άφιξή τους με αυτά που καταγράφονται σε διάφορα τεκμήρια λίγα χρόνια αργότερα. Σημαντικός αριθμός νεαρών ανδρών εξασφάλισαν ναυτικό φυλλάδιο και αναζήτησαν την τύχη τους στη θάλασσα.

Εκτός από τη σταδιακή ένταξη των προσφύγων στις επαγγελματικές και οικονομικές δραστηριότητες της Ερμούπολης, η ένταξη των νέων προσφύγων στον εκπαιδευτικό μηχανισμό της πόλης ενίσχυσε τις διαδικασίες ενσωμάτωσης. Σε ορισμένα σχολεία, η παρουσία τους είναι έντονη. Στο 3^ο Δημοτικό Σχολείο Θηλέων, για παράδειγμα, τη σχολική χρονιά 1922-1923 οι μαθήτριες προσφυγοπούλες ήταν 71 σε σύνολο 157. Και στο 1^ο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων, την ίδια χρονιά, τα αγόρια ήταν 72 σε σύνολο 231. Η αναλογία φθίνει τα επόμενα χρόνια λόγω της αναχώρησης πολλών από τους πρώτους αφιχθέντες.

Ωστόσο, η ένταξη των προσφύγων στην ερμούπολιτική κοινωνία φαίνεται καλύτερα, και ασφαλέστερα, από τους μικτούς γάμους, μεταξύ δηλαδή προσφύγων και ντόπιων, που εμφανίζονται ήδη από τους πρώτους μήνες της άφιξης. Μεταξύ των ετών 1922-1927 οι μικτοί γάμοι είναι περισσότεροι από αυτούς όπου και οι δύο νεόνυμφοι είναι πρόσφυγες: 52 έναντι 36.

Έτος	Σύνολο Γάμων	Γάμοι προσφύγων	Αμιγείς Γάμοι	Μικτοί Γάμοι
1922	124	14	2	12
1923	161	26	18	8
1924	178	14	4	10
1925	155	12	3	9
1926	142	8	5	3
1927	160	14	4	10
	920	88	36	52

Z. Η ενσωμάτωση των προσφύγων δεν έγινε και εδώ χωρίς δυσκολίες και πόνο. Παρά την αρχική αλληλεγγύη που οι Συριανοί έδειξαν προς τους ομόθρησκους αδελφούς κατά την πρώτη περίοδο, την τόσο δύσκολη, της εγκατάστασή τους, αργότερα, όταν η προσωρινή παρουσία των προσφύγων πήρε μονιμότερο χαρακτήρα, προέκυψαν προβλήματα συμβίωσης. Συνέβη δηλαδή και στη Σύρο ό,τι συνέβη και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Ο κίνδυνος επιδημικών ασθενειών από την έλλειψη υγιεινής υποδομής στους χώρους παραμονής πολλών προσφύγων, ο επαγγελματικός ανταγωνισμός – ιδιαίτερα των Μικρασιατών μικροπωλητών απέναντι στους κατεστημένους Ερμούπολίτες εμπόρους και μαγαζάτορες, τα διαφορετικά ήθη και οι συμπεριφορές, και πολλά άλλα, ήταν επόμενο να προκαλέσουν αντιπαλότητες ακόμα και εντάσεις. Αν και οι αντιπαλότητες αυτές δεν πήραν μεγάλες διατάσεις, είναι βέβαιο ότι την πρώτη ιδιαίτερα περίοδο, όταν η διαδικασία ενσωμάτωσης δεν είχε ολοκληρωθεί, δεν θα έλειψαν περιπτώσεις όπου αρκετοί πρόσφυγες θα ένοιωσαν απομονωμένοι από την υπόλοιπη συριανή

κοινωνία, ότι αντιμετωπίζονται ως οι «άλλοι», οι ξένοι. Ένα κείμενο του Νικηφόρου Γ. Κυπραίου, το 1936 στη συριανή εφημερίδα *Κυκλαδική*, παρά το γενικότερο χαρακτήρα του, εκφράζει ακριβώς αυτά τα προβλήματα συνύπαρξης των προσφύγων με τους γηγενείς.

H. Μια άλλη αφορμή έντασης μεταξύ προσφύγων και γηγενών αφορούσε στις πολιτικές πεποιθήσεις. Η σχεδόν καθολική υποστήριξη των Μικρασιατών στη βενιζελική παράταξη προκάλεσε τις αντιδράσεις των αντιβενιζελικών, που έσπευσαν να ομιλήσουν για νοθεία στην κατάρτιση των εκλογικών καταλόγων των προσφύγων. Προσπάθησαν, επίσης, να κερδίσουν τους πρόσφυγες με το επιχειρήμα ότι οι βενιζελικοί τους υπόσχονται πολλά μόνο για να κερδίσουν την ψήφο τους και αμέσως μετά τους εγκαταλείπουν στα προβλήματά τους. Ιδιαίτερα η προσκεϊμενη στον Ι. Μεταξά εφημερίδα της Ερμούπολης *Θάρρος* θα καταγγείλει με οξύτητα και

ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΣ 1923

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

του εκλογικού Καταλόγου έγγραπτών προσφύγων του Δήμου 'Ερμούπολεως της 'Επαρχίας Σύρου του Νομού Κυκλάδων, διαταχθείσης της έγγραφης αὐτῶν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 360 ἐ. ἱ. τοῦ 1923 ἀποράσεως τῶν ἐν Σύρῳ Πρωτοδικῶν.

Αριθμὸς ἐπιλογίου	Αριθμὸς ἐκλογικοῦ Καταλόγου	Τοῦ ἐκλογέως				
		Ἐπώνυμον	Ὄνομα	Ὄνομα πατρός	Ἡλικία	Ἐπάγγελμα
1		Ἐγγραπτεῖς				
2		Ἀγγελος	Γεώργιος			Αἰθίον
3		Ἀντζουλάκης	Ἄριστος	Ἰωάννης		Σεβδίκιος
4		Ἀδαμόπουλος	Ἀλέξανδρος	"		Σιμόνη
5		Ἀναττασιῶδης	Σπύρος			"
6		Δαμνῆς	Ἀγγελος	Μωνῆτος		Σεβδίκιος

όχι πάντοτε με ακριβή στοιχεία τους κυβερνητικούς παράγοντες για αυτή τη «χρήση» των προσφύγων στις εκλογές.

Οι εγκατεστημένοι στη Σύρο πρόσφυγες, για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους και το συντονισμό στην προσπάθεια ενίσχυσης των πιο ευάλωτων μελών τους, θα οργανωθούν σε δύο σωματεία, τον *Μικρασιατικό Σύλλογο Κυκλάδων εν Σύρω* και την *Ένωση Προσφύγων Νομού Αϊδινίου εν Σύρω*. Οι δύο αυτοί σύλλογοι θα συγχωνευθούν το 1928 στην *Παμπροσφυγική Ένωση Κυκλάδων*. Σε συνεργασία με τους αντίστοιχους συλλόγους στην υπόλοιπη Ελλάδα και με το ανώτερο συνδικαλιστικό τους όργανο, την *Προσφυγική Συνομοσπονδία Παλαιάς Ελλάδος και Νήσων*, θα εργαστούν ώστε οι υποσχέσεις των πολιτικών που διεκδικούσαν την ψήφο τους στις κρίσιμες εκλογικές αναμετρήσεις του Μεσοπολέμου, να έχουν πρακτικό αντίκρουσμα. Πολλά, ωστόσο, προβλήματα, ακόμα και ζωτικά, των προσφύγων θα παραμείνουν άλυτα ως το τέλος της δεκαετίας του 1930, και θα αναζητηθεί η λύση τους, λόγω της κρίσης της Κατοχής και του εμφυλίου, πολύ αργότερα.

Θ. Το 1922-1923 οι βιομήχανοι της Σύρου αρνήθηκαν, κατά μία μαρτυρία, να προσφέρουν επαρκές ημερομίσθιο στους πρόσφυγες και έτσι πολλοί ανεχώρησαν για άλλες περιοχές. Το 1925 η έλλειψη εργατικού δυναμικού, ιδιαίτερα γυναικών στα κλωστοϋφαντουργεία, ήταν τόσο μεγάλη ώστε το Εμπορικό

Επιμελητήριο Σύρου και η Ένωση Βιομηχάνων Σύρου ζήτησαν, μέσου του Δήμου, από την Κυβέρνηση την άμεση ίδρυση συνοικισμού προσφύγων στη Σύρο, ώστε να εγκατασταθούν στο νησί και άλλες προσφυγικές οικογένειες και να προκύψουν έτσι τα επιθυμητά εργατικά χέρια. Το ζήτημα ανέλαβε τελικά η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων και με τη συνεχή συνδρομή της Παμπροσφυγικής Ένωσης Κυκλάδων αποφασίστηκε η ίδρυση Αστικού Προσφυγικού Συνοικισμού Προσφύγων στην θέση Ξηρόκαμπος της Σύρου. Απαλλοτριώθηκαν τα σχετικά γήπεδα και ο θεμέλιος λίθος τέθηκε το 1929. Τελικά κατασκευάστηκαν 70 περίπου μεμονωμένες οικίες – η υπόσχεση, που δεν πραγματοποιήθηκε, ήταν για 200. Εκεί εγκαταστάθηκαν προσφυγικές οικογένειες από τη Μ. Ασία, τον Πόντο, τη Θράκη και την Κωνσταντινούπολη. Στον συνοικισμό αυτό ιδρύθηκε αργότερα και δημοτικό σχολείο.

Μικροί συνοικισμοί προσφύγων συστάθηκαν και στα νησιά Τήνο, Πάρο, Νάξο και Κέα.

Ι. Η άφιξη των προσφύγων και η τελική εγκατάσταση περίπου 2.500-3.000 στη Σύρο ενδυνάμωσε κατ' αρχήν πληθυσμιακά την Ερμούπολη που από καιρό είχε περιέλθει σε πληθυσμιακή στασιμότητα. Ο πληθυσμός της πόλης από 18.663 κατοίκους το 1920 εκτινάσσεται στους 21.416 το 1928. Παρά τις κάποιες δυσκολίες ενσωμάτωσης που, όπως τονίστηκε, συμβαίνουν πάντοτε σε παρόμοιες περιπτώσεις, ανιχνεύουμε και στη Σύρο τη δημιουργική παρουσία των προσφύγων σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Είναι ορατή η συμβολή τους στις οικονομικές δραστηριότητες, στη διεύρυνση κάποιων επαγγελματιών και στη δημιουργία νέων. Αρκετοί γιατροί, δάσκαλοι, λόγιοι, μουσικοί ήταν

Μικρασιάτες. Γενικότερα, οι διατροφικές συνήθειες των προσφύγων, ο τρόπος διασκέδασης, ο προφορικός και γραπτός πολιτισμός τους, η αντίληψή τους για τη ζωή, οι εμπειρίες τους, οι συμπεριφορές τους κλπ. συνυπήρξαν με τις αντίστοιχες συριανές και από την ανταλλαγή αυτή και τις προσμίξεις η κοινωνία της Ερμούπολης βγήκε πλουσιότερη.

ΙΑ. Ο επισκέπτης της έκθεσης μπορεί στο τέλος της διαδρομής να σταθεί σε δύο κατηγορίες τεκμηρίων:

1. Στις προφορικές συνεντεύξεις τις οποίες με βάση ειδικό ερωτηματολόγιο έδωσαν πρόσφυγες της πρώτης και δεύτερης γενιάς.

2. Στο μηχανογραφημένο κατάστιχο των 7.800 περίπου προσφύγων που έφθασαν στη Σύρο τους πρώτους μήνες μετά την καταστροφή. Με μια απλή πληκτρολόγηση ενός ονόματος ή άλλων στοιχείων, θα μπορούσαν να ανιχνευθούν πρόγονοι και άλλα άτομα, ή να διαπιστωθούν καταγωγές, επαγγέλματα, μετακινήσεις, σύνθεση οικογενειών, κ.ά.